

УДК 341.1/8

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО СТАТУСУ МІЖНАРОДНОГО РАЙОНУ МОРСЬКОГО ДНА ПІД ВПЛИВОМ КОНЦЕПЦІЇ СПІЛЬНОЇ СПАДЩИНИ ЛЮДСТВА

Панфілова Ю.М.

Навчально-науковий юридичний інститут
Київського міжнародного університету

У статті розглянуто формування сучасного статусу Міжнародного району морського дна під впливом концепції спільної спадщини людства. Аналізуються історичні джерела походження самої ідеї спільної спадщини людства, зокрема погляди про спільне в давні часи право народів на використання основних природних благ, а також досліджуються джерела міжнародного морського права, в яких ідея спільної спадщини людства зберігалася з давніх часів в тісному зв'язку з принципом свободи моря.

Ключові слова: Міжнародний район морського дна, загальна спадщина людства, міжнародно-правове регулювання, конвенція.

Постановка проблеми. Сьогодні у світі то-читься боротьба між країнами за ресурси. Для кожної країни ресурси необхідні не лише сьогодні і зараз для успішного розвитку економіки та забезпечення добробуту і процвітання громадян, але і для гарантування успішного майбутнього впродовж наступних десятиліть. Зараз, в основному, держави займаються експлуатацією тих ресурсів, які зосереджені в надрах їхнього суходолу або континентального шельфу. В той же час поклади надр Світового океану належним чином не досліджені, а їх видобування у промислових масштабах все ще залишається недоступним.

Нові можливості експлуатації природних ресурсів морського дна поставили на порядок денний питання про те, яким чином світова спільнота може використовувати ці ресурси, як юридично і справедливо регламентувати діяльність держав на морському дні.

Конвенцією Організації Об'єднаних Націй з морського права від 10 грудня 1982 року дно морів та океанів за межами національної юрисдикції держав виділено в об'єкт, який називається Район. В Міжнародному районі морського дна Конвенцією встановлено спеціальний міжнародно-правовий режим, яким передбачено, що територія Району та його ресурси є спільною спадщиною людства. Такий статус з одного боку гарантує, що Район перебуватиме у спільній власності всіх країн Світу, але з іншого боку, потребує створення чіткого міжнародно-правового механізму, який би гарантував безпечну та ефективну господарську діяльність держав на морському дні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аспекти розвитку концепції спільної спадщини людства знайшли своє відображення в працях М. Вуд, І.І. Лукашука, О. Носіков, Е. Франк. Поширення статусу спільної спадщини людства в районі морського дна розглядається в працях Г. Анцелевича, О. Шемякіна.

Безпосередньо питанням організації розвідки та розробки мінеральних ресурсів Району значну увагу у своїх роботах приділяли та Д. Ротвел глибоко дослідив становлення та юридичне закріплення сучасної «паралельної системи» дозволу на розвідку та розробку мінеральних ресурсів Району. К. Варес у своїх роботах розглядав пер-

спективи активної участі України в дослідженні Району. Цікавими є праці О. Красильникової, яка приділила значну увагу питанню відповідальності держав, які поручилися за діяльність особи в Районі.

Мета статті. Полягає в аналізі характеристики сучасного правового статусу Району морського дна, який формується під впливом концепції загальної спадщини людства.

Виклад основного матеріалу. Концепція спільної спадщини людства мала великий вплив на формування сучасного міжнародно-правового статусу територій, що перебувають поза межами національної юрисдикції держав. Суть концепції полягає у тому, що об'єкти природного походження, які є унікальними та становлять цінність для всього людства, повинні охоронятися та безпечно і раціонально використовуватися всіма державами на рівній основі.

1. Як вважає І.Ю. Пашенко [5, с. 52] до найважливіших критеріїв спільної спадщини людства слід віднести наступне:

- спільна спадщина людства використовується з урахуванням спільних інтересів і тільки в мирних цілях;
- режим загального користування не допускає деградації ресурсів;
- вигоду від використання спільної спадщини повинні мати всі держави на справедливій основі;
- режим та користування спільною спадщиною враховують інтереси майбутніх поколінь.

Наразі концепція спільної спадщини відноситься до просторів та ресурсів, які за своєю природою не можуть знаходитися під суверенітетом тієї чи іншої держави, повинні використовуватися на благо всього людства з врахуванням інтересів усього міжнародного товариства при їх експлуатації. В силу відмінності предметів правового регулювання концепція спільної спадщини людства по різному проявлялася та закріплювалася у різних міжнародно-правових нормах.

На даний час нормами міжнародного права чітко зафіксовано, що об'єктами спільної спадщини людства є морське дно і його надра за межами континентального шельфу (Конвенція ООН з морського права 1982 р. ст. 136 визначає, що Район морського дна та його ресурси є спільною спадщиною людства), космічний простір і небес-

ні тіла (Угода про діяльність держав на Місяці та інших небесних тілах 1979 р. ст. 11 зазначає, що Місяць і його природні ресурси є спільною спадщиною людства). Фактично, близьким до спільної спадщини людства є і міжнародно-правовий статус Антарктики (Договір про Антарктику 1959 р.).

Міжнародно-правові норми не дають визначення спільній спадщині людства, як правовій категорії, що в свою чергу породжує великий спектр поглядів дослідників на правову сутність концепції спільної спадщини людства. Так у наукових працях Р. Вольфрума, Б.М. Клименко, Г.В. Хоріка концепція спільної спадщини людства була сформульована в якості принципу міжнародного права. Інший український вчений Л.Д. Тимченко вважає загальну спадщину людства інститутом міжнародного права [6, с. 321].

Професор І.І. Лукашук пропонує сукупність принципів і норм, що визначають основи правового режиму міжнародних просторів і ресурсів, які знаходяться в розпорядженні міжнародного співтовариства, у цілому визначати як право загальної спадщини людства, при цьому, зауважуючи, що це не є галузь міжнародного права, а скоріше загальна частина низки сучасних галузей міжнародного права [4, с. 298].

Хоча формування концепції спільної спадщини людства відбулося у 1960-х роках ХХ століття, можна стверджувати, що сама ідея, яка лежить в основі концепції, виникла набагато раніше. Ще у Стародавньому світі при здійсненні міжнародної торгівлі держави почали застосовувати принцип свободи відкритого моря, згідно з яким морські простори розглядалися як територія спільного користування.

Після деякого занепаду в епоху феодалізму принцип свободи відкритого моря знову починає у XVII–XVIII століттях домінувати в європейській правовій доктрині. Так у своїй роботі «Вільне море, або про право, що належить голландцям у сфері торгівлі з Індією» відомий голландський юрист Гуго Гроцій обґрунтував право вільного плавання суден під будь-якими прапорами у відкритому морі. Пізніше у 1756 році французький юрист Емер де Ваттель зазначав, що «...Нація, яка бажає безпідставно привласнити виключне право на море та підтримувати його силою, завдає шкоди всім націям, загальне право яких вона порушує. І всі мають підстави об'єднатися для її приборкання» [3, с. 89].

Під впливом тогочасних юристів врешті-решт остаточно відбулося формування принципу свободи відкритого моря, який можна розглядати базовим для формування у майбутньому концепції спільної спадщини людства. Зрозуміло, що у принципі свободи відкритого моря мова не йшла про його охорону, раціональне використання або про збереження, в інтересах майбутніх поколінь, але саме тоді укорінилася ідея, що певні території повинні належати та відповідно використовуватися всіма країнами на недискримінаційній основі.

Відкрите море довгий час залишалося єдиним об'єктом поза межами національної юрисдикції держав, де людина могла б здійснювати свою діяльність. Але із розвитком науково-технічного прогресу людство почало отримувати фізичний

доступ до нових об'єктів (Місяць, дно Світового океану), або ж стало спроможним займатися господарською діяльністю (Антарктика) на нових територіях. Подібні можливості та необхідності врегулювати виникаючі міжнародні відносини змусили міжнародну спільноту створювати нові міжнародно-правові механізми.

Так у 1956 році, спираючись на принцип свободи та існуючу практику використання вод відкритого моря, Асоціація міжнародного права (м. Лондон) розробила спеціальні рекомендації, ціль яких полягала у тому, що глибоководні райони морського дна, вкриті водами відкритого моря, слід розглядати, як об'єкти, на які не поширюється суверенітет жодної держави. Крім того Асоціацією було запропоновано створення міжнародної інституції, яка мала б займатися питаннями управління та використання ресурсів цих районів.

Переламним для концепції спільної спадщини людства став 1967, коли був підписаний та набув чинності Договір про принципи діяльності держав щодо дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла. У першій статті вказаного договору зазначається, що дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла, здійснюються на благо та в інтересах всіх країн, незалежно від ступеня їх економічного або наукового розвитку, і є надбанням всього людства. Космічний простір, включаючи Місяць та інші небесні тіла, відкрито для дослідження і використання всіма державами без будь-якої дискримінації на основі рівності і згідно з міжнародним правом, при вільному доступі у всі райони небесних тіл. На думку І.І. Лукашука це перший випадок, коли концепція спільної спадщини людства була введена у позитивне міжнародне право [4, с. 234].

Користуючись сприятливою ситуацією та за ініціативи представника уряду Мальти, Генеральна Асамблея ООН на своїй 22 сесії у 1967 році розглянула питання збереження виключно для мирних цілей дна морів і океанів і їх надр у відкритому морі за межами дії існуючої національної юрисдикції, а також про використання їх ресурсів в інтересах людства. В результаті, 18 грудня 1967 року ГА ООН створила Спеціальний комітет для вивчення питань мирного використання дна морів і океанів за межами дії національної юрисдикції у складі 36 держав-членів. Спеціальному комітету було доручено підготувати доповідь присвячену науковим, технічним, економічним, правовим і іншим аспектам використання дна морів і океанів. У 1968 році Спеціальний комітет провів три сесії і за їх результатами у тому ж році представив Генеральній Асамблеї свою доповідь.

На основі цієї доповіді, прагнучи виробити єдину міжнародну політику для регулювання діяльності людини на морському дні та використання його ресурсів, ГА ООН своєю резолюцією 2467 (XXIII) від 21 грудня 1968 року створила Комітет з мирного використання дна морів та океанів за межами національної юрисдикції. Комітету було доручено:

– вивчати шляхи і засоби сприяння експлуатації та використання ресурсів морського дна, а

також міжнародного співробітництва в цих цілях, враховуючи розвиток техніки й економічні наслідки такої експлуатації і зважаючи, що така експлуатація має здійснюватися на благо всього людства;

– вивчати питання про розробку правових принципів і норм, які сприяли б міжнародному співробітництву в галузі дослідження і використання дна морів, океанів та його надр поза межами національної юрисдикції і забезпечити експлуатацію його ресурсів в інтересах людства, а також вивчати економічні й інші вимоги, яким такий режим повинен відповідати в інтересах усього людства;

– робити огляд досліджень, проведених в галузі розвідки і вивчення цього району і спрямованих на інтенсифікацію міжнародного співробітництва та стимулювання обміну і поширення наукових знань із цього питання;

– вивчати запропоновані для прийняття міжнародним співтовариством заходи співпраці з метою запобігання забруднення моря, що може бути результатом розвідки та експлуатації ресурсів цього району.

Результатом роботи Комітету стало ухвалення у 1970 році резолюцією 2749 (XXV) Генеральної Асамблеї ООН Декларації принципів, які регулюють режим дна морів і океанів та його надр за межами дії національної юрисдикції. Декларацією проголошувалось, дно Світового океану та його ресурси є спільною спадщиною людства і жодним чином не можуть бути привласнені окремими державами чи особами. Також чітко було зафіксовано, що діяльність у районі дна морів та океанів могла проводитися винятково у мирних цілях на не дискримінаційних засадах.

У 1974 році, ухвалюючи Хартію економічних прав і обов'язків держав, ООН знову згадала район дна морів та океанів у контексті спільної спадщини людства. Стаття 29 Хартії передбачає, що «дно морів і океанів і їх надра за межами дії національної юрисдикції, а також ресурси цього району є спільною спадщиною людства». Стаття 30 встановлює, що відповідальність за захист, збереження і поліпшення навколишнього середовища для нинішнього і майбутніх поколінь несуть усі держави. Резолюція Ради з торгівлі та розвитку ЮНКТАД від 1979 також містить згадку про морське дно як об'єкта спільної спадщини людства.

Для узагальнення норм міжнародного морського права та вирішення великої кількості спірних та невирішених питань у 1973 році Генеральною Асамблеєю ООН було скликано Третю Конференцію ООН. В ході її роботи при розгляді питань дна морів і океанів вагоме місце посіли

напрацювання та ідеї Комітету ООН з мирного використання дна морів і океанів та його надр за межами дії національної юрисдикції. Результати його роботи, що проводились із 1970 року, стали основою для частини XI ухвалені у 1982 році Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права. Набуття чинності Конвенцією ООН з морського права у 1996 році означало, що нормами міжнародного договірної права район дна морів та океанів за межами національної юрисдикції був зафіксований у якості об'єкта спільної спадщини людства.

В результаті, на думку Г. О. Анцелевича, район дна морів та океанів за межами національної юрисдикції, як об'єкт правового регулювання, отримав наступні риси:

– використовується на благо всього людства;

– характеризується свободою наукових досліджень і свободою іншої діяльності, що проводиться не на шкоду іншим користувачам;

– наявність певної регламентації окремих видів діяльності;

– міжнародна зацікавленість, що виражається в прийнятті колективних заходів щодо захисту та збереження природного середовища;

– активне міжнародне співробітництво з вироблення та удосконалення заходів, що регулюють правове становище та режим використання [1, с. 176].

Висновки. Отже, у 2-ій половині ХХ століття внаслідок розвитку науково-технічного прогресу людство отримало можливість так чи інакше використовувати території та простори, які раніше були йому недоступні. У зв'язку із цим виникла гостра необхідність створити міжнародно-правові норми для врегулювання діяльності, яку зацікавлені держави збиралися провадити у об'єктах, що стали відкритими. В основу таких міжнародно-правових норм лягла концепція спільної спадщини людства, яка активно сформувалася у 1970-х роках під впливом принципу свободи відкритого моря.

Під впливом Концепції окремі об'єкти (території, простори) нормами міжнародного договірної права почали фіксуватися, як об'єкти спільної спадщини людства. Так спільною спадщиною людства у 1967 році стали Місяць та інші небесні тіла, а у 1996 році (після вступу в силу Конвенції ООН з морського права 1982 року) і Міжнародний район морського дна.

Таким чином на сьогодні Міжнародний район морського дна є об'єктом спільної спадщини людства, на якому внаслідок цього діє спеціальний міжнародно-правовий режим, який регламентує порядок його використання.

Список літератури:

1. Анцелевич Г.А. Международно-правовой статус и режим использования морских объектов общего наследия человечества. Перспективы развития в порядке de lege ferenda. – К.: УАЗТ, 2002. – 360 с.
2. Варес К.Л. Объем международно-правового простора, який підпадає під поняття «Міжнародний район морського дна» / К.Л. Варес // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – № 64. – С. 82–88.
3. Ваттель Э. Право народов или Принципы естественного права, применяемые к поведению и делам наций и суверенов. – М.: Госюриздат, 1960. – 720 с.
4. Лукашук И.И. Международное право. Особенная часть. – М.: Изд-во БЕК. – 1997. – 410 с.
5. Пашенко И.Ю. Концепция общего наследия человечества в современном международном праве и проблемы ее реализации // Science Time. – 2014 – № 2. – С. 50–55.
6. Тимченко Л.Д. Міжнародне право : підручник / Л.Д. Тимченко, В.П. Кононенко. – К.: Знання, 2012. – 631 с.

Панфилова Ю.М.

Учебно-научный юридический институт
Киевского международного университета

ФОРМИРОВАНИЕ СОВРЕМЕННОГО СТАТУСА МЕЖДУНАРОДНОГО РАЙОНА МОРСКОГО ДНА ПОД ВЛИЯНИЕМ КОНЦЕПЦИИ ОБЩЕГО НАСЛЕДИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСТВА

Аннотация

В статье рассмотрено формирование современного статуса Международного района морского дна под влиянием концепции общего наследия человечества. Анализируются исторические источники происхождения самой идеи общего наследия человечества, в том числе взгляды о совместном в давние времена праве народов на использование основных природных благ, а также исследуются источники международного морского права, в которых идея общего наследия человечества сохранялась с древних времен в тесной связи с принципом свободы моря.

Ключевые слова: Международный район морского дна, общее наследие человечества, международно-правовое регулирование, конвенция.

Panfilov Yu.M.

Educational and Scientific Law Institute
Kyiv International University

FORMATION OF THE MODERN STATUS INTERNATIONAL SEA REGION UNDER THE INFLUENCE OF THE CONCEPT OF THE JOINT HERITAGE OF HUMAN BEING

Summary

The article considers the formation of the present status of the International Sea Area region under the influence of the concept of a common heritage of mankind. The historical sources of origin of the very idea of the common heritage of humanity, in particular the views on the common in the ancient times of the right of peoples to the use of basic natural goods, and the sources of international maritime law in which the idea of a common heritage of humanity has been preserved from the earliest times in close connection with the principle freedom of the sea.

Keywords: International seabed area, general heritage of humanity, international legal regulation, convention.